

Comentaris a un text sobre Mallorca del geògraf al-Zuhri (S. VI/XII)

per MIQUEL BARCELÓ

La recent publicació d'un text traduït al francès¹ del geògraf andalusí 'Abū 'Abd Allāh Muhammad b. 'Abī Bakr al Zubri (mort entre 549/1154 i 556/1161)² va motivar un llarg comentari d'en Guillem Rosselló Bordoy³, el qual es queixava, ambraó, dels límits que el desconeixement del text àrab imposava a les interpretacions del important material que al-Zuhri ens forneix⁴.

Efectivament, el coneixement del text original - que es publica ara en apèndix- resulta decisiu per aclarir alguns punts ambigus i per corregir algunes interpretacions tal vegada abusives o precipitades.

La informació de major interès és evidentment la que fa referència a la conquesta de l'illa i a la resistència oferta per els "rum" des de el Castell d'Alaró durant 8 anys i 5 mesos. Aquesta informació està continguda en un paràgraf

---

¹ L.Sabah- A.Ammi, "Les Baléares vue par un géographe arabe" a *Bulletin de la Societat Arqueològica Luliana*, XXXIII (1972) pàgs. 622-625.

² *Kitab al-Dja'rafiyya-Mappemonde du Calife al-Ma'mun, reproduite par Fazari (IIIe -XIIe siècles)*. Texte arabe établi avec introduction en Français (résumée en arabe) par Mahammad Hadj - Sadok a *Bulletin d'Etudes Orientales*, XXI (1968) Damas, 1968; pàgs 7-312.

F. Pons Boigues fa inventari d'al Zuhri sota la rúbrica de "Obras históricas y geográficas cuyos autores sólo de nombre conocemos" (*Ensayo Bio-Bibliográfico sobre los Historiadores y Geógrafos árabe-españoles*, Madrid, 1898; pág. 393). M.Hadj - Sadok, partint de l'ètnic Zuhri (format sobre el nom de la tribu de Baru Zuhra b. Kilab) postula la seva pertinença a una il·lustre família andalusí que floreix entre el s. III/IX i el s. VII/XIII (*Op. cit.*, pàgs. 24-25). R. Basset publica un extracte del text d'al-Zuhri, excloent Mallorca, ("Extrait de la description de l'Espagne tiré de l'ouvrage du géographe anonyme d'Almeria" a *Homenaje a Codera*, Zaragoza, 1904, pàgs. 619-647) i J. Vallvé en fa esment ("Fuentes latinas de los geógrafos árabes" a *Al-Andalus*, XXXII, 2, [1967 (1970)] pág. 242, n. 5.

³ "Los siglos oscuros de Mallorca" a *Mayurqa* X (1973); pàgs. 7799, esp. 94-97.

⁴ La versió de L.Sabah- A. Ammi presenta alguns punts importants de divergència amb la de E.Fagnan (*Extraits inédits relatifs au Magreb*, Alger, 1924, pág. 3, n. 1).

netament destacable del seu contexte, precisament per la seva natura històrica i per l'esforç de precisió cronològica. És més que possible que la transmissió de dades històriques no fos l'objectiu principal d'al-Zuhri; una lectura atenta posa de manifest que és la fortalesa d'Alaró com a imponent accident geogràfic el tema vertader del paràgraf en consonància amb la finalitat de descripció geogràfica del text. La petita notícia històrica ve a exemplificar la inexpugnabilitat d'aquell accident.

Cal que fixem també l'atenció en el fet que al-Zuhri sembla tenir informació de primera mà o al menys de testimonis mallorquins (*ahl mayurqa*)⁵. Torn a donar una versió del text⁶:

"En aquesta illa es troba una gran fortalesa construïda en un lloc alt i erm, sense igual en el món habitat; es coneguda amb el nom de Hisn Alarun. Conten els mallorquins que quan l'illa fou conquistada a l'època de Muhammad fill del quint *amir* Ummaya a al-Andalus⁷, els Rum es feren forts en aquesta fortalesa durant vuit anys i cinc mesos després de la conquesta, sense que ningú pogués fer res contra ells; només la falta de queviures els obligà a sortir. Aquesta fortalesa s'aixeca sobre el cim d'un puig de pedra dura on hi ha una font abundant."

La primera qüestió a plantejar-se per fer una correcta lectura del text és la de la identitat dels "rum".

En Guillem Rosselló proposa identificar-los amb "cristianos mallorquines"⁸, encara que en una nota a peu de plana confessa els seus dubtes sobre la correcció de la identificació⁹.

Efectivament, "rum" (derivat de romà) significa, en primer lloc, bizantí i, per extensió de significat, cristià. És una paraula que figura sistemàticament en el vocabulari de les narracions de conquesta (*futuhi*) tant d'Orient com d'Occident. L'expansió topa precisament contra els aparells de poder bizantí; excepte tal vegada al Magrib més occidental i sens dubte a *Hispania*. Idò bé, com perfectament ha vist Abdallah Laroui, estudiant les denominacions donades pels àrabs als diferents enemics que anaven trobant al Magrib, la paraula "rum" descriu el sector o grup social que detenta l'autoritat militar i administrativa, "en general byzantins"¹⁰. Però no necessàriament. Els textos que narren la conquesta del Magrib fan esment de tres grups: Rum, Afariqa i Berebers. Segons Laroui més que indicar grups ètnics assenyalen grups socio-econòmics. Així els Afariqa serien els habitants africans de les ciutats probablement bilingües i cristianitzats, i els berbers serien els autòctons rurals.¹¹ Ara bé el que és

⁵ Seria ben legítim postular un viatge de l'autor a Mallorca ja que consta haver viatjat recollint informació de primera mà a Saragossa, Granada, València, Tortosa, Cadis, Almeria on és fins i tot probable que hagi viscut una temporada (vid. Hadj Sadok, *Kitab al-Djaraftiyya...* pàgs. 24-25).

⁶ He d'agrair a l'en Pierre Guichard la seva amabilitat en avenir-se a donar la seva opinió sobre alguns passatges discutibles i difícils.

⁷ Veure a nota 28 his més endavant una altra possible versió d'aquest fragment.

⁸ "Los siglos oscuros..." pàg. 94.

⁹ *Op.cit.* pàg. 94, n. 57.

¹⁰ *L'histoire du Maghreb - un essai de synthèse*, Paris, 1970, pàg. 80.

¹¹ *Op. cit* pàg. 80.

important constatar és que des de el primer moment de l'expansió de l'Orient fins a Tanger¹² l'experiència àrab era trobar-se amb aparells de poder bizantins.

Amb rigor, idò, "rum" per implicació significa cristià però sobretot assenyala una estructura de poder, una organització administrativo-militar.

La notícia d'al-Zuhri derivada de reports mallorquins de la primera meitat del s. XII és la narració més antiga i, per la procedència, la més autoritzada d'un episodi de la conquesta de Mallorca. És de suposar que depengui d'un *isnad* que es remunti ben aprop dels fets; o que al menys representi l'estat d'opinió a l'illa sobre aquells esdeveniments.

Aquestes consideracions aconsellen prudència a l'hora de suggerir la identificació de "rum", amb "cristianos mallorquines" que ens proposa Guillem Rosselló. En principi resulta massa automàtica, poc fonamentada. També és inadequat intentar veure en aquests "rum" refugiats al castell d'Alaró "una població indígena en condicions de enfrontarse al Islam"¹³

Apart de què el precís contingut històric de "rum" fa difícil una extensió prèviament no fonamentada del seu significat, una resistència massiva i popular a la conquesta musulmana seria un fet altament sorprenent i peculiar; en rigor contrari fins i tot a la lògica clarament perceptible en el desenvolupament general de l'expansió: gens de resistència popular a les formacions socials postcoloniales romanes dominades pels bizantins o visigots (cas d'*Hispania*), molta resistència a les formacions socials que mantenen una forta estructura tribal (berbers, poble basc)¹⁴.

Els pocs coneixements que tenim de la societat illenca preislàmica¹⁵ i de la

¹² La procedència ètnica de Julià/ Yulian és controvertida. La darrera opinió és la de J. Vallvé, segons la qual Julià era senyor de Cadis i d'origen got ("Sobre algunos problemas de la invasión musulmana" a *Anuario de Estudios Medievales*, 4 [1967]; pàgs. 364-365). Sigui con sigui, el fet important és que el grup amb el control de l'Estret pactà amb els àrabs.

¹³ "Los siglos oscuros...", pàg. 94. En rigor la fortalesa d'Alaró té una cabuda limitada i suficient per albergar un grup militar considerable, aïllant-lo perfectament dels assetjadors, però no per servir de refugi a una població en fuga i el període de temps 8 anys i 5 mesos és prou llarg per a organitzar administrativament i socialment l'illa.

¹⁴ El fenomen és prou conegut i ha estat causa de gran perplexitat per la historiografia eurocentrista. L'estudi completíssim, ja que empra totes les fonts conegudes, de D.R. Hill pel període 13/(634-635)-36/(656-657) es pot considerar definitiu (*The termination of hostilities in the early Arab conquests*, Londres, 1971; espec. pàgs. 168-180). Per un intent de caracterització del fenomen al Magrib es pot veure Ch. E. Dufourcq "Berbérie et Ibérie médiévales: un problème de rupture" a *Revue Historique* CCXI (Oct. - Déc. 1968); pàgs. 293-324. Les planes d'Abdallah Laroui sobre l'ideologisme d'aquesta innecessària perplexitat són irrefutables (*L'Histoire du Maghreb...*, pàgs. 9-17 i 66-85).

¹⁵ Sintetitzades per En G. Rosselló a "Los siglos oscuros..." De totes maneres les notícies sobre els bizantins es poden completar amb un text d'un monjo de Ripoll del s. X sobre fonts del s. VI i del s. VIII J. Llauro, "Los glosarios de Ripoll" a *Analecta Sacra Tarraconensis*, III (1927-1928) pàgs. 331-189 i el de J. de Xipre (ed. H. Gelzer, *Georgii Cyprii "Descriptio Orbis Romani"*, Leipzig, 1890; pàg. 34) Malgrat el laconisme d'aquest text és perfectament legítim veure-hi informació sobre unes guarnicions bizantines a les Balears organitzades, juntament amb Ceuta, dins el sistema de "Themes". Sobre el sistema de "Themes" s'ha de veure H. Antonia-

conquesta¹⁶ semblen imposar la noció que la conquesta d'Abd Allah b. Musa fou bàsicament el resultat d'un tractat de pau (*'ahd*) semblant al firmat per Teodomir en *raṣab del 94/713*.¹⁷

Aquest tractat suposa el manteniment del mecanisme fonamentals de reproducció social: l'aparell polític de coerció i la practica religiosa — a canvi d'un impost (*ḡizā*) sobre els individus¹⁸.

Un tractat d'aquest tipus es degué signar entre 'Abd Allah i el sector dominant mallorquí. Dues notícies ho suggereixen amb força: el viatge, que segons Ibn al-Qutiyya¹⁹, fan, juntament amb altres, els "reis" de Mallorca i de Menorca a Orient acompanyant a Musa b. Nusayr per a ratificar els pactes amb el *jalifa* al Walid²⁰; i l'expedició de 'Abd al-Rahman II en 234/848-849 té com a conseqüència una protesta del grup dominant mallorquí i la renovació del pacte amb *Pamir*²¹.

Com ja fa temps va assenyalar en Guillem Rosselló les poques notícies de tipus croniístic o analístic — agreujades per una manca absoluta de dades arqueològiques — fan difícil precisar els fets i el sentit a donar-los²².

De totes maneres queda bastant clar que les relacions amb l'emirat Umayya es regien mitjançant un pacte —versemblantment un *'ahd* — establert el 713 entre 'Abd Allah b. Musa i un sector dominant ("rei") a Mallorca que difícilment

dis- Bibicou, *Estudes d'Histoire Maritime de Byzance*, Paris, 1966; i per una nova interpretació — prou discutible — del text de J. de Xipre veure L.A. Garcia Moreno "Organización militar de Bizancio en la Península Ibérica (ss.VI-VII)" a *Hispania*, 123 (1973); págs. 5-22.

¹⁶ Estudiats perfectament per En Guillem Rosselló a *L'Islam a les Illes Balears, Palma de Mallorca*, 1968; págs. 19-36.

¹⁷ El treball de E.A. Llobregat *Teodomiro de Oriola— su vida y su obra*, Alicante, 1973, analitza tots els textos coneguts del *'ahd* en qüestió. Per aquest sistema de capitulacions es va produir la "invasió". En rigor, com ha fet observar recentment P. Chalmeta: "En líneas generales, tendremos que al Andalus no fue conquistada, sino que capituló" ("Feudalismo en al-Andalus" a *Orientalia Hispanica sive studia F. M. Pareja octogenario dicata* vol. I, págs. 168-194; la cita correspon a la pág. 173).

¹⁸ Per nocions generals sobre aquest impost C. Cahen, *El Islam desde los orígenes hasta el comienzo del Imperio Otomano*; "Siglo XXI", Madrid, 1970; págs. 40-41 i 103-104. Sobre la seva quantia i natura al territori de Teodomir veure E. A. Llobregat, *Op. cit.*, págs. 94-96.

¹⁹ *Historia de la conquista de España*; ed. y trad. J. Ribera, Madrid, 1926; pág. 141. G. Rosselló, *L'Islam a les Illes...* pág. 21, n. 9. P. Guichard fa observar que el cronista "curiosament" registra els "reis" de Mallorca i Menorca entre els caps Berebers (*Al Andalus Estructura antropológica de una sociedad islámica de Occidente*, de próxima aparició a "Barral eds."). Per ara és impossible estimar si això obceix a un criteri classificatiu d'Ibn al-Qutiyya o si simplement no té cap sentit.

²⁰ Aquest viatge no pot ésser posat en dubte: ja que la mad anomenada *Crònica Mozàrabe del 754* ho ratifica (ed. Ioannes Gil, *Corpus Scriptorum Mozarabicorum*, I, Madrid, 1973, pag. 34); veure també els comentaris de E.A. Llobregat, *Teodomiro de Oriola...* Págs. 57-59 i 100-102).

²¹ G. Rosselló, *L'Islam a les Illes...*, pág. 28.

²² *Op. cit.* págs. 19-25.

podien ser els bizantins ja que els poders provincials bizantins a Occident no pactaren mai amb els àrabs, sinó que, pel que sabem, fugiren sempre²³.

De ser així, el "rei" que signà el pacte representaria un poder autòcton aparegut o reaparegut entre el 79/698-699 i el 89/707 o màxim el 95/713-714.

És idò molt verssemblant que sigui aquest mateix aparell de poder el que descrit amb el nom de "rum" apareix com a resistent a la fortalesa d'Alaró.

Caldria fer dues observacions respecte a la formació social - o conglomerat social -²⁴ sotmès a aquell "rei". En primer lloc, l'estructura social sembla ser derivada d'una dedicació preponderant a la pirateria - en aquest sentit s'han d'interpretar les poques notícies d'intervencions de naus ampuritanes o, abans, de les improbables intervencions de naus carolínes²⁵. És impossible estimar el grau de cristianització ni la jerarquització d'aquest conglomerat social. El que sí sembla segur és que es trobava en una situació relativament avançada de "descomposició" social i de forta reducció demogràfica²⁶. I en segon lloc cal tenir en compte l'observació de P. Guichard sobre el fet que "l'obscuritat" de certes zones segurament està en relació amb un fenomen doble: una forta immigració bereber cap al Llevant des de el 95/713-714 fugint al control polític de Còrdoba i, per consegüent, l'exclusió d'aquestes zones de les fonts narratives àrabs²⁷. A Mallorca, on l'abundància de topònims en *-bent/ -bini* fa coneixedor un poblament bereber, succeiria un fenomen similar, encara que per ara resulta impossible establir si hi ha

²³ Veure per exemple la fuga de Trípoli el 22/642-643 a Ibn 'Abd al-Hakam *Futuh Ifriqiya wa-l-Andalus*, trad. E. Vidal Beltrán, València, 1966: pàg. 19. I la fuga de Cartago el 69/688-689 a al-Maliki. "Le récit d'al-Maliki sur la conquête de l'Ifriqiya" a *Revue des études islamiques* XXXVII (1969); pàgs. 117-147; text a la pàg. 143. La hipòtesi d'En Guillem Rosselló que identifica aquests "reis" amb "los preladados que regían las comunidades cristianas" ("Los siglos oscuros..." pàg. 93) és evidentment suggestiva però difícil per ara de sustentar. De fet intenta omplir el desconeixement que tenim sobre l'organització social mallorquina proposant estendre la patent jerarquia eclesiàstica a tota l'estructura social. La possibilitat, malgrat tot, mereix futures recerques.

²⁴ Donada l'absència dels indicadors més sumaris per a entendre l'articulació dels diferents nivells socials no es pot parlar propiament de formació social. Tampoc l'us de "conglomerat" és satisfactori.

²⁵ Una cosa sí que sembla prou clara: les illes es troben a la confluència de les pirateries cristianes i musulmanes. Des d'aquesta perspectiva són comprensibles les notícies poc congruents entre fonts cristianes i musulmanes. De totes maneres és aconsellable una exploració més completa dels textos franics i bizantins.

²⁶ D'acord amb la forta contracció demogràfica entre els ss. VI-VIII, que és la tònica general a Mallorca agreujada per una sèrie de devastacions, la darrera de les quals seria la dels normands el 869. Com a resultat la "població illenca degué restar reduïda al mínim" (G. Rosselló, *L'Islam a les Illes...* pàgs. 29-30). Quan al grau de cristianització deduit bàsicament de les deixes arqueològiques caldria destriar prèviament fins a quin punt les construccions de basíliques són degudes a la petita oligarquia bizantina o si tenien algun significat estensible als autòctons. El treball recent de Lorenzo Pérez (*Mallorca Cristiana*, Palma de Mallorca, 1970) no planteja aquesta qüestió. De totes maneres sembla que unes petites comunitats cristianes podrien perdurar anèmicament fins al s. XI.

²⁷ "Le peuplement de la région de Valence aux deux premiers siècles de la domination musulmane" a *Mélanges de la Casa de Velázquez* V (1969); pag. 150, n. 3.

un paral·lelisme immigratori cronològicament corresponent amb el llevant peninsular.

Seguí així com sigui el fet és que a partir del segle IX es produeixen les bases que fonamenten una organització social nova, més densa demogràficament i més complexa econòmicament. Una societat nova de soca d'immigrants berebers i deixes d'autòctons islamitzada i arabitzada sense cap relació substancial amb l'anterior, quant a l'estructuració social i a l'organització de la producció. Convé assenyalar-ho ja que sembla existir en certs medis intel·lectuals mallorquins una tendència, tant arbitrària com vehement, a importar, sense cap mirament, l'esquema ideològic *espanyol* de concebre la invasió àrab-musulmana i posterior islamització com la "subjugació" per una minoria àrab d'una majoria *espanyola* i cristiana que seria el vertader subjecte històric predestinat a recuperar com un Llätzer clarivalent la seva "missió" històrica.

Aquest esquema expressivament ideològic fonamenta la "recuperació" del territori acompanyada de l'anihilació de la societat àrab-musulmana; un fet colonial que es preten higienicament amagar sota el nom de *Reconquista*²⁸.

Quan a la cronologia de la conquesta ressenyada per al-Zuhri, el coneixament del text original no permet de precisar-la gaire. Pens però que es pot fer una lectura del text prou diferent de les fetes fins ara: "dakara ahl mayurqa anna-hu lamma uftutihat hadihi-l-ÿazira fi mudabati Muhammad b. al-Amir al-jamis min bani Umayya fi-l-Andalus..."

"Conten els mallorquins que quan l'illa fou conquistada a l'època de Muhammad fill del quint *amir* Umayya a al-Andalus..."^{28 bis}.

Muhammad b. 'Abd al-Rahman *amir* des de 238/853 al 273/886-887 és efectivament el quint²⁹. Però, com sabem, no correspon a la cronologia de la conquesta donada per al-Himyari, al-Bakri i Ibn Jaldun de 290/903³⁰. En canvi "el fill del quint *amir* Umayya a al-Andalus" correspon perfectament a 'Abd Allah b. Muhammad *amir* entre 275/888-889 - 300/912-913, que en rigor és el setè ja que el seu germà al-Mundir b. Muhammad fou *amir* entre 273/886-887 i 275/888-889. És molt probable que l'emirat d'al-Mundir fos oblidat ràpidament i més a les zones lluny de Córdoba. Si fos així 'Abd Allah seria efectivament el fill del quint *amir*

²⁸ Una crítica de les bases ideològiques d'aquesta historiografia a James T. Monroe, *Islam and the Arabs in Spanish Scholarship (Sixteenth century to the present)* Brill-Leiden, 1970; P. Guichard, "Les Arabes ont bien envahi l'Espagne" a *Annales E.S.C.* (Nov. - déc., 1974) pàgs. 1483-1513; M. Barceló "El Islam hasta el siglo XV" a *Enciclopedia Temática Planeta Historia antigua y medieval*; pàgs. 286-329, espec. pàgs. 297-302 i 310-318.

^{28 bis} Les lectures anteriors que jo coneix don d'aquest tipus: "... Muhammad b. al-Amir, el quint dels Umayya a al-Andalus..."

²⁹ En G. Rosselló fa notar l'error comès per L. Sabah i A. Ammi que donen com a dates 208/823-824 - 273/886-887 ("Los siglos oscuros..." pàg. 95). De fet, Sabah i Ammi confonen les dates d'eneixement i mort amb les d'ocupació de l'emirat.

³⁰ Pel dos darrers veure E. Lévi-Provençal, "España Musulmana (7-1031 de J.C.)" a R. Menéndez Pidal *Historia de España*, t. IV, 2ª ed. Madrid, 1957, pag. 250. I pel primer veure el seu *Kitab ar-Rawd al-mi'tar* trad. M.ª Pilar Maestro González, Valencia, 1963; pàg. 377.

Umayya. En aquest cas la cronologia del text d'al-Zuhri coincideix amb la proposta pels altres textos, en canvi el nom de *l'amir* - Muhammad - és anacrònic.

Preferesc aquesta segona lectura ja que permet no haver de suposar una altra expedició anterior a la de 290 (902-903) recolçada només en un text ambigu.

La identificació de *hisn Alarun* حصن الأروى amb Alaró no crec que es pugui posar en dubte³¹. Tenint una clara documentació d'aquest topònim a mitjans del s. XII és quasi obligatori en canvi posar en dubte - per no dir refusar del tot - l'etimologia proposada per Alcover-Moll³².

³¹ El mèrit de la identificació correspon a Sabah i Ammi com observa En G. Rosselló "Los siglos oscuros...", pag. 96), encara que transcriguin Hisn al'Arq.

³² En G. Rosselló considera que "echa por tierra todas las etimologías que hasta hoy se han venido dando como posibles..." (Op. cit. págs. 96-97). *El Diccionari Català-Valencià-Balear* d'Alcover, Moll. I (A-Arq); pág. 410 dona *llurone*, "nom probablement ibèric llatinitzat". B. Guasp Gelabert segueix també a A. M.ª Alcover qui "asegura que no solamente es anterior a la dominación sarracena, sino tambien a la romana... resulta evidente que procede de Olorón cerca de Pau (Sur de Francia) y que fue traído aquí por los lberos o Lígures" (*Alaró y su castillo*, 2a ed. augmentada. Lluçmayor, (sic) 1973; pág. 13). Efectivament crec que és més prudent pensar en un origen àrab, potser relacionat fins i tot amb "rum", que en una arbitrària procedència iber o lligur.

APÈNDIX

[يَابِسَة - مَبُورِقَة - مَبُورِقَة]

والمجرا هي جزيرة يابسة . وطول هذه الجزيرة عشرة فراسخ وعرضها ثمانية ومنها تُجلب الملح والخشب إلى بلاد إفريقية . وهي جزيرة كثيرة الشجار والزروع غير أنها لا تُسجّب فيها العنم وإنما تُسجّب فيها المعز . وهي أكثر كسبهم . ومنها بُسّا ، الزبيب واللوز والتين ، إلى مَبُورِقَة . ولا يوجد فيها الزيتون ولا يعرفونه إلا ما جُلب إليهم من بلاد الأندلس .

او ممّا يلي شرقيّ هذه الجزيرة [يَابِسَة] جزيرة مَبُورِقَة^١ وهي جزيرة بُسّا سبعة وعشرون فرسخا وعرضها خمسة وعشرون فرسخا . وفي وسطها جبل يهبط منه نهر يشقّ هذه الجزيرة ويسقي جميع أرضها . ويشقّ فضله على مدينة مَبُورِقَة . وفي هذه المدينة^٢ أعاجيب البناء ، فيها بُرج عظيم على سافة البحر يُكشّف على مسافة يومين في البحر .

وفيهما المعقل العظيم المشيد الذي ليس في معمور الأرض مثله . وهو الحصن الشهير المعروف بحصن الأرون . ذكر أهل مَبُورِقَة أنه لما افتتحت هذه الجزيرة في مُدّة مُحَمَّد ابن الأمير الخامس من بني أمية في الأندلس أنّ الرّم بقوا في هذا الحصن بعد أخذها ثمانية أعوام وخمسة أشهر لا يقدر عليهم أحد حتى نفذ ما كان عندهم من الطعام . فعند ذلك هبطوا . وهذا الحصن قد ارتفع في الهواء من حَجَر سلك في رأسه عين

سائِلة كبيرة .

وهذه الجزيرة كثيرة الزرع والفاكهة . ولكن أهلها لا يعرفون ثمار
الزيتون إلا ما يجلب إليهم . والتين قليل عندهم وقد يزرعون التمر والكتان ولا
يعرفون الخربز ولا تمرته إلا ما يجلب إليهم من بلاد الأندلس ومن بلاد الشام .
وأكثر كسبهم الغنم وقليل من المعز . وعندهم كثير من البقر والخيل والبغال .
ولم يوجد قط في هذه الجزيرة ذئب ، والغنم تسرح عندهم دون حارس يجرسها .
وقد يوجد فيها الثعلب ، والأرنب والقنليات ولا يوجد فيها أبل

وهي مرتفعة على البحر من كل ناحية لا يقدر أحد أن يطلع إليها ولا
يهبط منها وإنما تدخل المراكب والزوارق على أبوابها . وهي خمسة أبواب
قد خلقها الله تعالى في انخفاض من الأرض صنعت فيها الأبواب ، ولولا ذلك لم
يستطع أحد على الطلوع فيها ولا الهبوط منها . وهي جزيرة طيبة الهواء والماء .
ولأهلها ظرف وذمة ، وفيهم حلاوة ورقاعة وهم من أهل الدهن والجمال .

ومما يلي هذه الجزيرة في الشرق جزيرة مشورة ، وهي صغيرة كثيرة
الزرع والكرم وليس في معمور الأرض أطيّب من لحم بقرها . ولقد يطيخ
فيذوب كما يذوب الشحم ويصير زيتا . والغنم فيها قليلة . ومنها يجلب النبات
المعروف بعشبة نبات ، يُعمل منه نوع من السحر مثل الأحجار التي تقدم
ذكرها في الصحراء .

وهذه الجزائر الثلاثة تضاف إلى بلاد الأندلس لأن أخلق أهلها
وطبائعهم كطبايع أهل الأندلس وأذرجتهم واحدة ويوجد عندهم هذا الحيران المعروف
بالتملية ولا يوجد في معمور الأرض إلا عند أهل الأندلس .

وعرض هذا البحر من بلاد الأفرنج إلى بلاد إفریقیة خمسمائة فرسخ .

Reproducció facsimil del text àrab de al-Zuhri, segons edició de Mahammad Sadok en Bull. d'Etudes Orientales XXI (Damas, 1968) pp. 128-130 del text àrab.